

Asia: VN/463/2021

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta lastensuojelulain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

1. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoitus 35 lasta/sosiaalityöntekijä vuoden 2022 alusta ja 30 lasta/sosiaalityöntekijä vuoden 2023 alusta. (13 b §). Mitä vaikutuksia näette ehdotuksella olevan?

Asiassa pitää pohtia myös, että rekrytointiongelmia saattaa alkuun tulla asiakasmäärän rajoittamisen seurauksena. Lisäksi mahdollisuus, että muodostuu paine pyrkiä rajoittamaan lastensuojelun asiakkaaksi pääsemistä, ettei asiakasmäärän raja ylitä; onko tällainen uhka olemassa ja miten sen voi välttää?

Lastensuojelun asiakkaiden ja sijaishuoltoon sijoitettujen eli haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien ja edun toteutuminen paranee.

Lastensuojelutyön laatu paranee lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuuden vähentyessä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajoittaminen kohtuullisemmaksi edistää lasten oikeuksien toteutumista, lastensuojelun ennaltaehkäisevien toimenpiteiden käyttämistä sekä lapsen kotiin palaamista. Lasten oikeuksien ja edun toteutumisen lisäksi seurauksena on myös taloudellisia vaikutuksia, kun pitkien ja kalliiden sijoituskustannusten sijaan käytetään avohuollon palveluita.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lakisääteisten tehtävien määrä ja vaatavuus ovat merkittävän suuria. Tämän vuoksi kunnan toimielimen on varmistettava, että sosiaalityöntekijällä on mahdollisuudet selviytyä tehtävästään. Asiakasmäärän lakisääteinen rajoittaminen antaa kunnan toimielimelle työvälineen edellä mainitun varmistamiseen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajoittaminen edistää työntekijöiden työssäjaksamista ja vähentää sairauspoissaoloja sekä vähentää sosiaalityöntekijöiden hakeutumista muihin töihin. Asiakasmäärän rajoittaminen vähentää kuntien rekrytointihaasteita.

Viime vuosina sijaishuollossa olevien lasten Eduskunnan oikeusasiamiehelle tekemien kanteluiden määrä on kasvanut. Säättämällä lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärästä voidaan kanteluiden myötä esiin tulleita epäkohtia vähentää.

2. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojeluviranomaisen kansainvälisestä toimivallasta (17 §), lastensuojelun järjestämis- ja kustannusvastuusta kansainvälisissä tilanteissa (17 a §) sekä lastensuojelun tarpeen arvioinnista ulkomailla (17 b §). Selkiyttääkö sääntely rajat ylittäviä tilanteita?

Ehdotettu sääntely todennäköisesti selkeyttää ja täsmentää kansainvälisiä tilanteita.

3. Esityksessä ehdotetaan säädettävän lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulosta ja lapsen palvelutarpeen arvioinnista (26 §). Onko ehdotettu sääntely selkeä?

Perustelujen mukaan säännöksen 26§:n muutoksilla on tarkoitus selkeyttää lapsen asemaa sosiaalihuollon asiakkaana palvelutarpeen arvioinnin aikana. On perusteltua pyrkiä saumattomaan palveluketjuun ja joustavaan asiakkaan tarpeiden huomioimiseen.

Esitetyn mukaan, lasta koskevan asian vireille tullessa ja asian selvitysvaiheessa lapsi on sosiaalihuollon asiakas. Lapsen asia muuttuu lastensuojeluasiaksi vasta, kun lastensuojelun asiakkuuden kriteerit lain 27 §:n mukaisesti täyttyvät. Sosiaalihuollon asiakkuuden alkaminen asiakkaan itsensä tai huoltajiensa tahdosta riippumatta automaattisluonteisesti saattaa olla ongelmallista.

On tärkeää, että 2 momentin mukaisesti lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän olisi arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve.

Esityksessä on selkeästi ilmaistu, että 26§ 3momentin mukaisesti lapselle on tehtävä ensisijaisesti sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, jollei sen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Ja että arvioinnin osana selvitetään myös lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. On tärkeää, että lapsen palvelutarpeen arvioinnista laadittavaan yhteenvetoon olisi kirjattava perustelut sille, jos lastensuojelun tukitoimia ei tarvita. Muutoin vaarana saattaisi olla, että lapsi ei pääsekään resurssipuutteiden vuoksi lastensuojelun asiakkuuden piiriin. Päätöksenteon läpinäkyvyyttä ja ymmärrettävyyttä on syytä korostaa.

On hyvä, että perusteluissa on todettu, että edellytyksenä lastensuojelulain mukaisten palvelujen tukitoimien käyttämiselle ei ole, että ensiksi tulisi aina käyttää sosiaalihuoltolain mukaiset keinot. Jos huoltaja ei suostu vastaanottamaan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja, voi tilanteessa olla tarve lastensuojelun palveluille ja tukitoimille. Lapsen ja perheen sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen toimimattomuus tai riittämättömyys voi vaarantaa lapsen edun ja tarpeen mukaisen avun saamisen.

Tärkeää on todeta, että lapsella on oikeus lastensuojelulain mukaiseen tukeen ja palveluihin aina, kun edellytykset täyttyvät.

Esitetyn 4 momentin yhteistyötahoihin olisi syytä ottaa selkeyden vuoksi auki kirjoitettuna niitä yhteistyötahoja, joihin nyt viitataan sosiaalihuoltolain 41§:llä. Siis yhteistyötä usein esimerkiksi vammaispalveluiden, terveydenhuollon, neuvolapalvelujen, nuorisotyön sekä varhaiskasvatuksen, koulun tai oppilaitoksen kanssa.

4. Esityksessä ehdotetaan säädettävän tehostetusta avohuollon tukitoimesta (37 b §). Mikä on näkemyksenne sääntelyn selkeydestä suhteessa muihin lastensuojelun avohuollon palveluihin?

Teoriassa lastensuojelulain perusteella on jo tähänkin mennessä voinut järjestää kaikkia lasta ja perhettä tukevia palveluita. Hankala kysymys asiakas- ja läheisnäkökulmasta sekä työntekijänäkökulmasta on ollut se, että onko lapsen tarpeen siirtyä pois kodistaan ja missä vaiheessa. Tämä on kysymys, joka nousee esille varsinkin tahdonvastaisten huostaanottojen perusteiden läpikäynnissä. Tämä lain pykälä pureutuu siihen tilanteeseen ja hetkeen, jossa vakavasti harkitaan sitä, että voiko lapsi olla ja asua kotona. Sinänsä tämä siis liittyy myös huostaanoton edellytyksiin, jossa yhtenä edellytyksenä on se, että avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole mahdollisia tai tarkoituksenmukaisia. Nyt mahdollista on, että kaikilla mukana olevilla tahoilla on aito kokemus siitä, että ”kaikki” on kokeiltu. Sikäli tämä painotus ja panostamisen velvollisuus kotiin, moniammatillisesti ja ”runsaalla kädellä” ennen mahdollista kodin ulkopuolelle tapahtuvaa sijoitusta tekee selkeän tilannekohtaisen eron verrattuna muihin avohuollon tukitoimiin.

Asiakasnäkökulmasta selkeys ja yhteinen jaettu näkemys vallitsevasta tilanteesta on tärkeä lähtökohta. Selkeys olisi hyvä olla myös vaihtoehdoista, palvelun sisällöstä ja tavoitteesta. Nimitys ”tehostettu avohuollon tukitoimi” on uusi käsite. Tämän myötä on epävarmuus siitä miten ymmärrettävä se on suhteessa ”avohuollon tukitoimiin”. Voiko käsitteen sekavuutta lisätä myös se, että käytännössä ”tehostettu avohuollon tukitoimi” voi sisältää hyvinkin monenlaisia avohuollollisia tukitoimia. Voisiko esim. käsite ”tehostettu tuki kotiin sijoituksen vaihtoehtona” olla kuvaavampi käsite. Asiakasnäkökulmasta tämä termi voisi myös selkeyttää tuelle asetettavia odotuksia. Voisiko tämä myös työntekijä ja päättäjänäkökulmasta nostaa tämän pykälän sisällön merkitystä?

Jos tämän annetun tehtävän ulkopuolelta jotain tähän pykälään haluaisi lisätä, niin toimenpiteenä liittäisiin tähän pykälään pakollisen läheisverkoston kartoituksen sillä ajatuksella, että onko sieltä saatavissa lapselle tai perheelle jotain apua ja tukea. Avohuollossa riskinä on se, työskentely jää viranomaisten ja lapsen/perheen väliseksi. Kuitenkin mahdollisen lähipiirin aktivointi ja mukaan ottaminen tässä vaiheessa voi olla tekijä, joka kantaa perhettä ja/tai lasta myös kun tukitoimet vähenevät. Sikäli lähiverkoston kartoitus puoltaa paikkaansa myös siitä syystä, että mikäli päädytään huostaanottoon ja sijoitukseen, kuuluu siihen lapsen sijoituspaikan kartoituksen yhteydessä tehtävä läheisverkoston kartoitus mahdollisena sijoitusvaihtoehtona. Kuitenkin tämän pykälän käytön tilanteissa tämä mahdollisuus on yhtenä jatkotoimenpiteenä. Tässä pykälässä läheisverkoston kartoitus tehtäisiin ajatuksella, ”ketkä ovat ne verkostossa olevat ihmiset, joilta olisi mahdollista saada tukea perheen ja lapsen arkeen”. Tämä toimisi myös hyvänä pohjana jos lapsi tarvitsee sijoittaa kodin ulkopuolelle

5. Onko esityksessä ehdotettu 49 a §:n 2 momentin c-kohdan päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroitua palvelu ja sitä koskeva päätöksenteko (49 b §) sääntelyltään selkeä ja toteutettavissa käytännössä?

Vaikuttaa, että sekä kysymys että HE on hankalasti muotoiltu. Ilmeisesti vain käytännön työtä tekevä voi arvioida sitä, onko integrointi käytännössä toteutettavissa.

6. Esityksessä ehdotetaan erityisen huolenpidon palvelun tuottamisen keskittämistä julkisen sektorin toimijoille (60 d §). Muutokseen esitetään pitkää siirtymäaikaan vuoteen 2026 asti. Mitä käytännön vaikutuksia näette ehdotuksilla olevan?

Vaativimman lastensuojelun tarpeessa olevien lasten ja nuorten palveluissa oleellista on hyvä laatu, nopea ja varma saatavuus sekä vaikuttavuutta ja turvaa tuova jatkuvuus. Muun muassa näistä sekä julkisen vallankäytön tarpeen sekä osaamisen pitkäjänteisen kehittämisen mahdollistavista syistä erityisen huolenpidon palvelut on perusteltua keskittää julkisen sektorin toimijoille. Kun ottaa huomioon erityisen huolenpidon nykyiset jonotustilanteet sekä tulevat jaksojen pitenemismahdollisuudet, erityiseen huolenpitoon kykeneviä yksiköitä on oltava riittävästi ja niiden sijainnissa on otettava huomioon kohtuulliset välimatkat ja alueellinen tasa-arvo. Palvelu-uudistuksessa on samalla hyvä pyrkiä vähintään vastaamaan ketteryteen kuin millä yksityiset lastensuojelun toimijat kehittävät palvelujaan.

Siirtymäaika vuoteen 2026 vaikuttaa sängen pitkältä ja nopeampi toimeenpano olisi suotavaa. Sote-uudistuksen ajoitus huomioon ottaen esimerkiksi vuosi 2025 voisi olla mahdollinen.

7. Esityksessä ehdotetaan vähimmäishenkilöstömitoituksia vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon palveluihin (59 a §). Mitoitukset porrastetaan vuosille 2022–2026, täysimääräisinä mitoitus tulisivat voimaan vuonna 2026. Mitä käytännön vaikutuksia näette ehdotuksella olevan?

Mahdollisuus poiketa mitoituksesta alaspäin on nähtävissä ongelmallisena.

8. Esityksessä ehdotetaan uutta säännöstä kiinnipitämisestä lapsen laitoksesta poistumisen estämiseksi (68 a §). Onko sääntely riittävän selkeä ja millaisia käytännön vaikutuksia näette ehdotuksella olevan?

Sosiaaliasiamiesyhdistyksen näkemyksen mukaan muutokset kiinnipitoa koskevaan 68§ pykälään ovat tarpeellisia ja selkeitä. Sosiaaliasiamiesten käsityksen mukaan lastensuojelun sijaishuoltopaikoissa tapahtuvat kiinnipidot kohdistuvat tälläkin hetkellä mitä suuremmalta osin sen ikäisiin lapsiin, ettei heidän kohdallaan voida nähdä kiinnipidossa ns. hoidollista tai huollollista luonnetta. Tällöin kiinnipidon tarkoituksena on rauhoittaa lapsi ja estää vakavamman vahingon sattuminen. Tämän vuoksi onkin hyvä, että pykälää on muutettu vastaamaan sitä todellisuutta, että sitä tarvitaan lyhytaikaisissa tilanteissa pitämään kiinni lapsesta, joka sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Hyvin tärkeä pykälään liittyvä huomio sosiaaliasiamiesten näkemyksen mukaan on, että kiinnipitäminen ei ole sallittua ennakkollisena toimenpiteenä ilman välitöntä vaaraa ja siihen ei voida turvautua, kun aikuinen ei muutoin saa lasta toimimaan haluamallaan tavalla, eikä sitä voida käyttää muutoin

vallankäytön välineenä. Kiinnipidon tulee aina olla viimesijainen ja samalla äärimmäisin keino rauhoittaa lapsi.

Sen tilanteen estämiseksi, että kiinnipidoista tulisi sijaishuoltopaikoissa ns. arkipäivää on pykälään sisäkirjattu, että kiinnipitämisestä on siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys. Laitoksen johtajan on annettava välittömästi kiinnipitämisestä selvitys lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Mikäli kiinnipitoon joudutaan turvautumaan toistuvasti, on sosiaalityöntekijän arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltopaikan sekä mahdollisuuksien mukaan huoltajan ja vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioivalla tavalla. Lapsen terveydentila on tutkittava kiinnipidon jälkeen, jos kiinnipitämisestä aiheutuu lapselle vammoja tai fyysisiä jälkiä tai jos lapsi sitä pyytää. Sosiaaliamiesten näkemyksen mukaan muutokset pykälään lisäävät merkittävästi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lainsäädäntöön liittyviä vastuullisia tehtäviä, mutta muutos on lasten oikeusturvan kannalta oleellinen, sillä pykälän kautta sosiaalityöntekijä saa lapsesta tärkeää tietoa ja sosiaalityöntekijää veloitetaan suunnitelmallisesti pohtimaan yhdessä lapsen ja muiden kasvatuksesta vastuussa olevien tahojen kanssa, miten lapsen kokonaistilannetta voitaisiin parantaa. Tällä voidaan varmistaa lapsen hoidon ja palvelujen tarve ja sijaishuoltopaikan sopivuus lapselle. Uutta on myös, että lapsen terveydentila on tutkittava kiinnipidon jälkeen, jos kiinnipitämisestä aiheutuu lapselle vammoja tai fyysisiä jälkiä tai jos lapsi sitä pyytää. Tämä muutos pykälään on omalta osaltaan mukana lisäämässä lasten koskemattomuutta, luottamusta ja turvaa lastensuojeluun ja sijaishuoltoon. Säännökseen lisätty kohta fyysisten jälkien tutkimisesta yms. vastaa hyvin samaa kuin jo nykyisessä laissa oleva 69 a § luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamisesta.

Uusi pykälä 68a § on hyvä ja selkeä lisä lainsäädäntöön. On tärkeää, että lasta voidaan pitää lyhytaikaisesti kiinni estettäessä lasta poistumasta laitoksesta tai sen yhteydessä olevalta pihalueelta, jos lapsi saattaisi poistumisellaan itsensä tai toisen henkilön alttiiksi välittömästi uhkaavalle ja vakavalle terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalle vaaralle. Sosiaaliamiehillä on suuri huoli niistä lapsista, jotka ovat ns. hatkoilla. Keinot lapsen poistumisen estämiseen karkaamistilanteessa ovat nykyisessä lainsäädännössä rajatut. Tärkeää on, että uutta pykälää sääntelee kuitenkin se, ettei ketä tahansa sijaishuollossa olevan lasta voida estää poistumasta laitoksesta vaan lapsen liikkumisvapautta täytyy olla rajoitettu 69 §:n mukaan. Lapsen poistumisen estäminen voi olla perusteltua juuri esim. lapsen hengen suojelemiseksi tai estää päihteiden käyttöä. Sosiaaliamiesyhdistyksen näkemyksen mukaan pykälä tulee toivottavasti vähentämään joissakin tilanteissa nuorten karkailua laitoksista, kun mahdolliseen karkaamiseen voidaan pykälän määrittelemissä tilanteissa puuttua. Kiinnipito ei kuitenkaan saa olla vallankäytön väline ja siihen pitäisi turvautua vain viimesijassa myös mahdollisessa karkaamiseen liittyvissä uhkatilanteissa.

9. Esityksessä ehdotetaan muutettavan luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevaa nykyistä säännöstä (69 a §) siten, että siinä säädetty kiinniottaminen mahdollistaa poliisille toimivallan lapsen kiinniottamiseksi virka-apuna. Poliisin virka-avun antamisesta säädetään tarkemmin uudessa 69 b

§:ssä. Onko ehdotettujen 69 a § ja 69 b § sääntely riittävän selkeä ja millaisia käytännön vaikutuksia näette ehdotuksilla olevan?

69 a § : Lapsen palauttaminen käsittää lapsen kiinniottamisen ja kuljettamisen takaisin laitokseen. Lapsen palauttamisesta laitokseen päättää lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai hänen ollessa estynyt muu toimivaltainen sosiaalihuollon viranhaltija. Kiireellisissä tilanteissa lapsen palauttamisesta ja siihen liittyvästä kuljettamisesta ja sen turvallisesta järjestämistavasta päättää laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. --> Pykälän mukaan laitoksen johtajalle/määräämälleen on annettu oikeus päättää lapsen palauttamisesta vain kiireellisissä tilanteissa, mutta pykälän toisessa momentissa laitoksen johtajalla/määräämällä on oikeus sosiaalihuollon viranhaltijan ohella pyytää virka-apua poliisilta tilanteessa kun lapsen olinpaikka on selvinnyt. Asia toki ilmenee pykälästä, mutta herättää kysymyksen miksi toimivaltasäännös ko. tilanteissa on näin säädetty.

Pykälän toisessa momentissa säädetään, että poliisi on velvollinen antamaan virka-apua. Kuitenkin 69 b §:ää koskevassa HE:n perustelussa lausutaan, että sosiaalihuollon viranomaisen on perusteltava virka-apupyyntö ja poliisin harkinnassa on, milloin virka-avun antaminen on tarpeellista. Jättääkö tarpeetonta tulkintavaraa käytäntöön, kun tiedossa on nykyisestä käytännöstä ollut se, että poliisi on saattanut katsoa virka-avun antamisen olevan heille kuulumaton tehtävä ylipäätään. Kumman viranomaisen harkintavalta tai tarpeellisuuden määrittely virka-avulle on etusijalla?

Pykälässä tarkennetaan, että sosiaalihuollon viranomaisella tai laitoksen työntekijällä ei ole oikeutta voimakeinojen käyttöön lapsen kiinniottamiseksi. Tämä tarkennus on perusteltu, koska pykälän sanamuodosta voi saada käsityksen, että lapsen palauttaminen käsitteenä sallii sosiaalihuollon viranomaiselle tai laitoksen työntekijälle fyysisen kiinniottamisen.

10. Esitys sisältää muutoksia työryhmän ehdotuksiin päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä erityisen huolenpidon jakson aikana tehtävistä rajoitustoimenpiteistä ja yhteydenpidon erityisestä rajoittamisesta (71 § ja 72 §). Millaisia vaikutuksia ehdotetuilla muutoksilla näette olevan lapsen päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä erityisen huolenpidon jakson toteuttamiseen?

Erityisen huolenpidon jaksoa (ns. EHO-jaksoa) esitetään ehdotetussa laissa muutettavaksi siten, että se ei enää ole rajoitustoimenpide. Muutos on tarpeellinen ja perusteltu. Terminologisesti se selvästi viittaa ”huolenpitoon”, ei rajoittamiseen. Ehdotetussa laissa erityisen huolenpidon jakso on mahdollinen vaativan sijaishuollon palveluissa. Vaativa sijaishuolto on määritelty ehdotetun lain 49 a §:ssä ja se kuvaa lainsäädännön vaatimuksiin nähden riittävästi työskentelyn tavoitteita.

Vaativana sijaishuoltona voidaan järjestää päihdehuollon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroitua palvelua. Tätä sijaishuollon palvelumuotoa on ehdotuksen mukaan järjestettävä lapselle, kun lapsen päihteiden käyttö uhkaa vaarantaa lapsen henkeä, terveyttä ja kehitystä. Muotoilu ehdotetussa pykälässä (49 a §) on oleellinen – hoitoa on järjestettävä, jos muut palvelut eivät riitä päihteistä irtautumiseen.

Erytisen huolenpidon jaksoa on määräaikainen ja siihen kohdistuu myös suurempi henkilöstömitoitus (3/1, ehdotettu 59 a § 3 mom). Jakso toteutettaisiin sijaishuollon aikana muun ohella, jos 12 vuotta täyttäneen lapsen päihteiden käyttö vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään ja kehitystään (ehdotettu 60 a §). EHO-jakso on enintään 90 vuorokautta (3 kuukautta) ja jaksoa voidaan vain erittäin painavilla syillä jatkaa toiset 90 vrk (ehdotettu 60 b §). Näitä seikkoja voi pitää erittäin perusteltuina valintoina.

Ehdotetussa laissa otettaisiin käyttöön termit ”erityiset rajoitustoimenpiteet” ja ”yhteydenpidon erityinen rajoitus”. Näitä erityisiä rajoitustoimenpiteitä ja yhteydenpidon erityistä rajoitusta (ehdotettu 71 §) voitaisiin ehdotuksen mukaan käyttää ainoastaan päihdehuollon vieroitushoidon ja kuntoutuksen aikana sijaishuollon integroidussa palvelussa. Ehdotettu säännös mahdollistaisi merkittäväällä tavalla alaikäisen (so. 12-vuotta täyttäneen lapsen) henkilökohtaiseen vapauteen puuttumisen. Säännös on tähän nähden vaikeaselkoinen ja terminologisesti epäyhtenäinen.

Vaikutelmaksi ehdotetusta 71 §:stä jää, että ”erityisillä rajoitustoimenpiteillä” tarkoitettaisiin 1) lapsen hallussa olevien yhteydenpitoon käytettävien laitteiden ja välineiden haltuunottoa tai niiden 2) käytön rajoittamista; 3) kehoon kohdistuvaa ulkoista tarkistamista (ns. riisuttamista); 4) henkilöntarkastusta sekä 5) suunnitelmallista henkilönkatsastusta. Ehdotetun 71 §:n yksittäisistä momenteista lukemalla tätä päätelmää on kuitenkin vaikea tehdä, koska ehdotetut momentit eivät ala esimerkiksi lukemista helpottavalla aloitusmuotoilulla.

Esimerkiksi seuraava virkkeen muotoilu edistäisi merkittävästi sen hahmottamista, että ao. toimenpide on ns. erityinen rajoitustoimenpide, joka edellyttää erityisharkintaa ja tulee ylipäätään sovellettavaksi vain tietyissä tilanteissa: ”Erytisenä rajoitustoimenpiteenä voidaan tehdä kehoon kohdistuva ulkoinen tarkastaminen, jos on todennäköinen syy epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai vaatteiden alla 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita. Tarkastus tulee tehdä lasta kunnioittavasti ... ”(ehdotetun 71 §:n 4 momentti) .

Ehdotetun 71 §:n momenteista vain kaksi alkaa sanalla ”erityisenä rajoitustoimenpiteenä”. Nämä ovat 71 §:n 3 momentti ja 71 §:n 6 momentti. Lisäksi on ”yhteydenpidon erityinen rajoitus”. Näistä viimeksi mainittu on ehdotuksen selkein. Lasten oikeusturvan vuoksi on aivan keskeistä, että säännöksiä soveltavat laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökunta sekä sosiaaliviranomaiset ymmärtävät säännöksen sisällön.

Esityksen perusteluissa todetaan asiaankuuluvasti, että kehon ulkoiseen tarkastamiseen (ns. riisuttamiseen) olisi korkeampi kynnys kuin henkilönkatsastukseen (nykyisen lastensuojelulain 66 a §). Riisuttamisen korkeaa kynnystä ei voi perusteluissa liikaa korostaa. Ehdotus mahdollistaisi ”erityisenä rajoitustoimenpiteenä” myös henkilönkatsastuksen ja henkilöntarkastuksen. Suunnitelmalliset henkilönkatsastukset (esim. sylki- tai verinäytteet) ovat perusteltuja. Ehdotuksesta ei ole luettavissa, onko tarkoitus, että suunnitelmallisia -esim. veri- ja sylkinäytteitä – katsastuksia tehtäisiin 12 vuotta täyttäneelle nuorelle täysin yllättäen, siis siten, ettei nuori ole voinut siihen

mitenkään varautua etukäteen? Vai onko tarkoitus, että nuorelle määräajan alussa kerrotaan, että suunnitelmallisia katsastuksia tullaan tekemään esimerkiksi 7 kpl jakson aikana, mutta niiden tarkkaa ajankohtaa ei kerrota?

Henkilöntarkastuksen todellinen sisältö ”erityisenä rajoitustoimenpiteenä” ei avaudu, kun sitä vertaa ehdotetun lain 65 §:n 2 momenttiin. Ehdotuksen 65 §:n 2mom. mukaan ”Laitoksen haltuun saadaan lisäksi ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet, rahavarat, maksuvälineet ja muut näihin verrattavat välineet tai hyödykkeet.”

Ehdotuksen 71 §:ssä henkilöntarkastuksen tekomahdollisuus ylittyy, jos ”on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 § 2 momentin tarkoittamia lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä (...) vakavasti haittavia aineita tai esineitä.” Tarkoitetaanko pykälässä sitä, että laitos käytännössä – tehtyään henkilöntarkastuksen – voi ”suoraan” tehdä myös 65 §:n 2 momentin tarkoittaman aineen tai esineen haltuunoton? Eikö näin käytännössä ao. säännöksen myötä tapahdu? Kun siis vakavasti haittaava aine tai esine henkilöntarkastuksen yhteydessä huomataan, se päättyy haltuun otettavaksi käytännössä ”automaattisesti”.

Kuitenkin erityisen rajoitustoimenpiteen päätöksentekijänä on johtava viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelusta. Onkin erittäin vaikea tavoittaa, miten ehdotetun 65 § 2 momentin mukainen ratkaisuntekotoimivalta (laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä) haittaavien aineiden ja esineiden haltuunotosta on tarkoitus sovittaa yhteen 71 §:n 7 momentissa ehdotetun päätöstoimivallan kanssa. Jos tarkoitus on nimenomaisesti säätää asiasta eri tavoin lain eri kohdissa, se tulee varmasti aiheuttamaan sekaannusta ja ongelmia.

Ehdotetun lain 72 §:n mukaisia rajoitustoimenpiteitä voisi käyttää vain EHO-jakson aikana. Näitä olisivat liikkumisvapauden rajoitus max 90 vrk + 90 vrk; yhteydenpidon erityinen rajoitus, yhteydenpitoon käytettävien laitteiden ja välineiden haltuunotto; kehon ulkoinen tarkastus, henkilöntarkastus sekä suunnitelmallinen henkilönkatsastus. Säännöksessä on samat ongelmat kuin ehdotetussa 71 §:ssä: kaikki keinot on jollain tavoin ”erityisiä”. Silti ehdotuksessa virkkeen alussa muotoilua ”erityisenä rajoitustoimenpiteenä” käytetään vain ehdotuksen 72 §:n 4 momentissa ja 72 §:n 7 momentissa.

Em. säännösten vaikutukset 12 vuotta täyttäneisiin lapsiin ovat merkittäviä. Ehdotuksen säännösten kieliasun ymmärrettävyyttä ei voi korostaa liikaa. EHO-jakso voi saada laajoilla rajoitustoimenpidemahdollisuuksilla edelleenkin ”rajoitustoimenpiteen” luonteen, vaikka siitä nimenomaisesti on haluttu pois. Päihdevieroitusjaksolla tai päihdekuntoutusjaksolla rajoitusten käyttömahdollisuuksia voi pitää tarpeellisina. Huolta aiheutuu väistämättä siitä, tuleeko EHO- ja päihdevieroitus tai -kuntoutusjaksoilla toistuvasti tilanteita, joissa samaan nuoreen kohdistuu yhtä aikaa useita eri rajoituksia.

11. Vapaamuotoiset huomiot edellä mainittuihin säännöksiin:

-

Mäkinen Jari
Sosiaaliasiamiehet ry.